
VYTAUTO DIDŽIOJO METŲ (1930) KAMPANIJOS PRASMĖ

Dangiras Mačiulis

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius, Lietuva

ĮVADAS

Ketvirtajame XX a. dešimtmetyje buvo išspausdinta vinjetė „Eikime tautos didvyrių keliais“, kurioje buvo vysk. Antano Baranausko, dr. Vinco Kudirkos, dr. Jono Basanavičiaus, vysk. Motiejaus Valančiaus, dr. kan. Tumo-Vaižganto, kapitono Stepono Dariaus, lakūno Stasio Girėno, kanauninko Maironio, Šaulių sąjungos įkūrėjo Vlado Putvinskio ir karininko Antano Juozapavičius portretai, o vinjetės centre puikavosi Lietuvos kunigaikščio Vytauto Didžiojo portretas¹. Nors visi šie tautos didvyriai buvo tautinio didvyriškumo etalonai, nepakeičiami pavyzdžiai ugdatant patriotizmą, tačiau populiarumu niekas nepalenkė Vytauto Didžiojo, tapusio kultiniu herojumi ir vieninteliu „užsitarnavusiu“ jubiliejinių metų garbę. Tačiau tautinio herojaus kultas savaime neatsiranda, jis kuriamas ir palaikomas. Kuriamas ne vien todėl, kad būtų galima didžiuotis praeities karžygių žygiais ar įamžinti jų atminimą, bet ir todėl, kad padėtų valstybei ugdyti piliečių patriotizmą.

Darbų, nagrinėjančių Vytauto Didžiojo kulto atsiradimo aplinkybes ir šio kulto prasmę, nėra daug. Galima būtų paminėti Alvydo Nikžentaičio pranešimą konferencijoje „Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patirtis“, kuriame apžvelgiamas Vytauto Didžiojo kultas Lietuvoje XV–XX a.² Vytauto mitą tarpukario Lietuvoje nagrinėjo Giedrius Viliūnas³. Reikia paminėti ir Vlado Sirutavičiaus straipsnį, skirtą Tautos šventės atsiradimo aplinkybėms ir jos prasmei, kuriame aptarta Vytauto Didžiojo metų reikšmė „atrandant“ Tautos šventę⁴.

Straipsnio tikslas – pamėginti atsakyti į klausimą, kodėl tautiniu herojumi tarpukario Lietuvoje buvo pasirinktas Vytautas Didysis, kas lėmė jo kulto populiarumą ir ar jo asmuo padėjo vien tautiečių patriotizmą ugdyti.

KAM REIKALINGI HEROJAI?

Klemensas Ruginis pirmajame jubiliejinių Vytauto Didžiojo metų „Lietuvos mokyklos“ numeryje, rašydamas apie tų metų prasmę, bandė paaiškinti, kam tautai

reikalingi didvyriai, jų kultas. Jo teigimu, kiekviena žmonių bendruomenė turi siekti kokio nors tikslo, o jei nebesiekia, ji miršta. Kad bendruomenė galėtų sėkmingai savo tikslo siekti, reikia „nušviesti tikslą taip, kad visi jį kuo aiškiausiai suprastų ir užsidegtų noru jo siekti“, o tiesiausias kelias ir geriausias priemonės nurodyti „gali tik nepaprasti žmonės: didi vadai, didvyriai, karžygiai“. Autorius pastebi, jog ir žinodami tikslą bei tobuliausias būdus jį siekti, žmonės vis tiek jo nesiekia, nes reikia „pakelti visus sunkumus, arba, kitaip sakant, pasiaukoti, reikia pagaliau <...> pajusti savyje noro <...> pasiaukoti“, o pasiaukoti galima tik matant kitus daug didesnius darbus nudirbant „jei ne dabartyje, tai praeityje, jei ne tikrybėje, tai pasakoj, poemoje ar romane“. Tokie gyvi didžiųjų darbų ir pasiaukojimo pavyzdžiai esti didvyriai, karžygiai. K. Ruginis tvirtino, jog kiekvienai žmonių bendruomenei jie reikalingi, tačiau ypač tai „natūraliajai, vieno kraujo, vienos kalbos, o kartu ir vienos dvasios, bendruomenei, kuri yra vadinama tauta“⁵.

Aukščiausias tautos tikslas, K. Ruginio teigimu, yra nepaliaujamai kurti tautinę kultūrą. Tik šio tikslo siekianti tauta gali ir yra verta egzistuoti, nes tai – tautos gyvybės principas. Kultūrai kurti tauta privalo turėti genijų, didvyrių, nes jie yra tautos siela ir tik jų turėdama tauta gali būti gyva, o tautos didvyrių minėjimas turi padėti „pasitikrinti“ tautai, „ar besupranta ji tikslą, ar bežino į jį kelių, ar jo besiekia. <...> Siekti savo aukščiausiojo tikslo tautai reikalingi didvyriai. Bet didvyriams gimti, augti, subręsti ir didžius darbus nuveikti reikalinga yra tinkama dirva, tinkamos sąlygos. Tokia tinkama dirva ir tinkamomis sąlygomis ir turi būti visa tauta. Tad minėdama savo praeities didvyrius tauta turi tarsi pasitikrinti, ar ji taip gyvena, kad joje galėtų gimti dabarties didvyriai, kurie yra jai svarbesni negu praeities“⁶. Buvo teigiama, kad senovėje lietuvių tauta egzistavo tik dėl to, jog ji buvo didvyrių tauta, o ir ateityje egzistuos tik su sąlyga, jei tokia bus. Norint būti didvyrių tauta, nepakanka turėti vieną ar keletą didvyrių, reikia, kad tokie būtų visi piliečiai, nes lietuviai – maža tauta, gyvenati šalia galingų tautų. Taigi jos tautinei ir politinei nepriklausomybei išlaikyti reikia sukurti savą tautinę kultūrą, kuri nebūtų žemesnė už gretimų šalių kultūras, ir tokiu būdu apsaugoti savo nepriklausomybę. Todėl išeitis esanti tik viena – ugdyti didvyrius ir taip amžiams užtikrinti tautai laimingą gyvenimą⁷.

Šie 1930 metais spaudoje pasirodę samprotavimai apie didvyrių kultą nebuvo vien jubiliejinių metų aktualija – jie atspindėjo visuomenėje vyravusias nuotaikas. Įžengus į antrąją nepriklausomybės dešimtmetį, Lietuvos visuomenei iš tiesų aktualu tapo turėti naujų idealų, kurie įkūnytų tautos lūkesčius, skatintų kasdienybės didvyriškumą. Per dešimt nepriklausomybės metų užauga nauja karta, prasižada nuobodus nepriklausomybės įtvirtinimo darbas – kasdienybės herojika. Beveik vienbalsiai buvo tvirtinama, jog „gyvename ypatingą laikotarpį – idealų nebuvimo, arba jų susmukimo, laikotarpį“⁸, pastebimas tautos „inertingumas ir pasingumas“⁹. Vieni pirmųjų su šia problema susidūrė pedagogai, nežinodami, „kokia dvasia“ ugdyti jaunąją kartą. 1930 m. pedagogas Jonas Laužikas rašė: „Vakarų Europos jaunuomenė turi nenutrūkstančius idealus ir tradicijas <...>. Mums visai kas kita. Mūsų prieškariniai idealai jungė viso krašto kilnesnę jaunuomenę viena tvirta, nenutrūkstama gija, kuri amžiais buvo verpta žiaurios priespaudos ir persekiojimų kovoj užgrūdintos motutės ir buvo tvirtesnė už žiauriausius grasini-

mus <...>. Toje gijoje ir buvo supinti brangiausi mūsų visos tautos idealai – laisvė ir iš dalies nepriklausomybė. Šiandien tie idealai neva laimėti, o kitų tokių tvirtų ir bendrų lyg neliko – reikia surasti nauji, reikia pradėti naujos gijos verpti. O surasti ką nors nauja tikrai brangu, juk ne taip lengva, tat ir dairomasi¹⁰.

Idealų, o kartu ir herojų, tampančių pavyzdžiais siekiant idealų, problemą aktualino ir visuomenės politinė raida. Atsisakius pilietinės visuomenės kūrimo ir pasukus autoritarizmo link, valdančiajam režimui reikėjo save pateisinti visuomenės akyse – prasidėjo idealų ir herojų paieška. Tada dar labiau buvo suaktualintas Vilniaus atgavimo klausimas teigiant, kad „Vilniaus karšto grąžinimas Lietuvai šiandien yra kiekvieno lietuvių tautinis ir politinis idealas¹¹. Vilniaus atgavimas tapo tautiniu idealu, valstybės programa, o ir pati tauta buvo ugdoma Vilniaus atgavimo dvasia teigiant, kad Vilniaus atgavimas – tautos egzistencijos klausimas.

Autoritarinė valdžia suprato, jog tinkamai parinkti idealai gali puikiai padėti režimą įteisinti, jo būtinumą pagrįsti. Tai atspindėjo tuo metu „Lietuvos aido“ puslapiuose: pradėta kelti patriotinio auklėjimo problema. Oficiozas apgailstavo, jog „pas mus stengiamasi žadinti ir auklėti dorovingumas, bet nepasakysiu, kad būtų auklėjimas patriotizmas“. Patriotizmas, oficiozo teigimu, lygiai taip pat, kaip ir kiekvienas kitas jausmas bei įsitikinimas, turi būti žadinamas ir auklėjamas. Kad pilietis sugebėtų pasiaukoti dėl savo tėvynės, jis turi būti ugdomas. Būtina susirūpinti ne tik jaunimo, bet ir visų piliečių patriotiniu auklėjimu. Ypač svarbus patriotiniam auklėjimui yra istorinių tradicijų gilinimas¹². Taigi reikėjo pavyzdžio – reikėjo ieškoti herojaus.

Herojų kulto reikalingumui pagrįsti į pagalbą buvo pasitelktas net bolševikinės Rusijos pavyzdys. Buvo teigiama, jog net bolševikai, kurie „stengiasi sukurti „naują pasaulį“ ir naują komunistinę pasaulėžiūrą“, suprato, kad herojų kultas ir jų tradicijų auklėjimas – būtina sąlyga bolševizmui stiprinti¹³.

Reikėtų pridurti, kad visuomenėje būta ir kitokios nuomonės, kuriai atstovavo kairieji, teigdami, kad praeities kultas – ne kas kita kaip „kreipimas žmonių dėmesio nuo konkrečių dabarties problemų į šalį ir reiškia reakcinį bėgsmą iš to visuotino nusivylimo“, be to, „praeities kultas beveik visada išigali reakcijos laikotarpiams, tokiu metu, kai viešpataujančios klasės nebeturi jokių didesnių ateities perspektyvų ir kai jos pradeda gyventi senovės nuošimčiais“¹⁴.

GERIAUSIAS HEROJUS

Kandidatų į herojaus vaidmenį pakako. Izidorius Tamošaitis, rašydamas, jog „naujus kelius tautoms rodo <...> atskiri asmenys, kuriuos N. Berdiajevas būtų linkęs pavadinti tautiškais pranašais“, tokių pranašų Lietuvoje rado visą plejadą. Tai: „Daukantai, Valančiai, Baranauskai, Vileišiai (Petras), Basanavičiai, Maironiai, Jakštai, Šliūpai (Jonas), Jablonskiai <...> Vaižgantai, Smetonai ir daug kitų“¹⁵. Vis dėlto, pratęsiant tautinio atgimimo tradicijas, stiprybės buvo nutarta pasisemti iš gilesnės praeities, kur „didžiausi stiprybės šaltiniai“ buvo Lietuvos didieji kunigaikščiai: Gediminas, Algirdas, Vytautas. Gal kiek dažniau buvo „semtasi“ iš Gedimino ir Vytauto tarsi jiedviem surengus varžytuves, kuris iš jų didesnis.

Paprastai, nors ir nedidele taškų pervara, šias varžybas laimėdavo Gediminas: jo vardu pavadintas pirmasis Lietuvos kariuomenės pėstininkų pulkas, įsteigtas jo vardo ordinu. Nepaisant to, kunigaikščiai Gediminas ir Vytautas buvo šalia – Vilniui vaduoti sąjungą į Vilnių kvietė su šūkiu: „Už Aušros Vartus, Gedimino Pilį ir Vytauto Grabą!“¹⁶ Tad nieko nuostabaus, jog burmistras Dirgelevičius (Petro Cvirkos romane „Frank Kruk“), sakydamas prakalbą Vytauto paminklo atidengimo proga, Vytautą painiojo su Gediminiu¹⁷. Net Lietuvos pašto ženkluose jų atvaizdai pasirodė vienu metu – 1920 metais, nors pašto ženklo su Gedimino portretu nominalas buvo didesnis¹⁸. Tačiau herojaus, kaip ir vado, reikėjo vieno ir dar tokio, kuris būtų priimtinas kuo platesnei visuomenei, kuris labiausiai atitiktų katalikiškosios ir tautininkų visuomenės idealus. Todėl buvo pasirinktas Vytautas Didysis ir Maironio žodžiai: „Išbraukime Vytauto Didžiojo laikotarpį iš mūsų istorijos, o tuomet kokia karčia ironija skambės mūsų tautos himno žodžiai“ – jo amžininkams neskambėjo kategoriškai¹⁹. Šiai istorinei asmenybei išties nei viena, nei kita pusė negailėjo epitetų. Katalikų mokytojų žurnalas „Lietuvos mokykla“ Vytautą pavadino „didžiausiu mūsų tautos geniju“²⁰. Genijumi Vytautą vadino ir kun. Mykolas Krupavičius, prof. Kazys Pakštas – „didžiuoju vadu“²¹, Maironiui Vytautas Didysis buvo „didžiausias mūsų istorijoje lietuvis“²². Ir nors katalikiškoji visuomenė 1930-aisiais ruošėsi švęsti 1500 metų švento Augustino mirties minėjimą, ši šventė nesulaukė tokio dėmesio, koks pačių katalikų buvo skirtas Vytauto Didžiojo jubiliejui. Kuo gi Vytautas Didysis sužavėjo katalikiškąją visuomenės dalį? Pirmiausia tuo, jog, anot Panevėžio vyskupo Kazimiero Palta-roko, Vytautas buvo tikrasis Lietuvos apaštalas, kuris „pats skelbė lietuviams katalikų tikyba“, pastatydino 33 bažnyčias, įsteigė Žemaičių vyskupiją²³. Katalikiškoji visuomenė net bandė pasiremti jo asmeniu iš valdžios reikalaujama daugiau laisvės katalikiškų organizacijų veiklai. Kun. M. Krupavičius jubiliejinių metų proga net siūlė vyriausybei iš Vytauto Didžiojo pasimokyti „sutartino darbo Bažnyčios ir Valstybės“, stiprinant visuomenės tikėjimą ir dorą²⁴. Vytauto Didžiojo asmeniu bandyta pasiremti ir ginant katalikiškų mokyklų egzistencijos teisę teigiant, kad Vytautas Didysis, „skleisdamas Lietuvoje vakarų Europos kultūrą, ypatingu būdu palaikė katalikų bažnyčią, vienatinę anų laikų lietuvių tautos mokyklą“²⁵. Panevėžio vyskupijoje buvo įsteigtas jos „Vytauto katalikiškųjų mokyklų fondas“ ir nartata kasmet rugpjūčio 15 d., švenčiant Žolinę, visose bažnyčiose minėti ir Vytautą Didįjį kaip Lietuvos katalikintoją ir švietėją, žmonėms aiškinti katalikiškos mokyklos reikšmę ir atsidėjus rengti rinkliavas šiam fondui²⁶. Prof. K. Pakštas vienoje savo 1930 m. Užgavėnių proga ateitininkams skaitytoje paskaitoje taip trumpai apibūdino Vytautą Didįjį: „didis patriotas ir didis misionierius“, – todėl Vytauto asmuo kiekvienam ateitininkui turėtų tapti sektinu pavyzdžiu²⁷. Šis asmuo katalikiškajai visuomenei buvo toks artimas, jog pastarąją net piktino bet koks nepagarbus atsiliepimas apie Vytautą. Krikdemų dienraštis „Rytas“ piktinosi, kad per minėjimą Panevėžio mokytojų seminarijoje Povilas Pakarklis, skaitydamas paskaitą apie Vytautą, jo asmenyje ieškojo „silpnumą, ydų: indiferentiškumo, klastingumo, žiaurumo“, o „didžiausias „lapsus“ buvo tai Vytauto Didžiojo prilyginimas... Voldemarui. Ir juokas ėmė, ir pikta buvo“, ir pridūrė, jog jubiliejai

švenčiami ne todėl, kad būtų pasiknaisiota asmeninėse jubiliatų silpnybėse, bet todėl, kad „iškeltume šiuo atveju jo tikrai didžius valstybinius ir religinius nuopelnus“²⁸.

Tautininkams Vytautas Didysis pirmiausia buvo „nepaprastas valstybės vyro protas“, „karo vado genijus“, sukūręs galingą „lietuvišką valstybę nuo marių iki marių“²⁹. Jiems Vytautas Didysis buvo stiprios valstybinės valdžios – tautos gėrovės pagrindo simbolis: „siekęs Lietuvai karūnos dėl to, kad ano meto supratimu tik ji buvo valstybės nepriklausomumo ženklas“³⁰. Reikėtų pridurti, kad Vytauto sugebėjimas „tvirta ranka“ įvesti tvarką ir taip suvienyti visuomenę imponavo ne tik tautininkams. Stasio Šalkauskio teigimu, Vytauto Didžiojo asmuo primena „mūsų chaotiškos fermentacijos gadynei <...> patirtą tiesą, kad visuomeninės tvarkos ir valstybinio klestėjimo pagrindas yra drausminga organizacija“. Nors daug kas iš Vytauto laikų netekę savo aktualumo, tačiau ši tiesa lieka aktuali, todėl laiminga gali būti tik ta tauta, kuri „turėjo ar turi tikrų vadų“³¹.

Netgi fizinę kultūrą ir sveiką gyvenimą propaguojantieji Vytauto asmenyje rado sektinų bruožų. Vytautas Didysis, pasak Karolio Dineikos, gali būti pavyzdžiu jaunimui, nes „turėjo tokių fizinių ypatybių, kurių mums net labai stinga, ypač jeigu taikysime savo jaunimui greitumo ir vikrumo matą“. Buvo prisiminta net tai, kad Vytautas Didysis „niekuomet negėrė vyno ir alaus“³².

Vytauto Didžiojo asmuo tiko ir tautinėms mažumoms, kurioms jis buvo religinės tolerancijos pavyzdys, mokėjęs įvertinti ir kitų tautų reikšmę krašto gėrovei³³. Žydams Vytautas Didysis buvo valdovas, suteikęs jiems tokių privilegijų, kokias Europoje žydai gavo gerokai vėliau³⁴.

Vytautas Didysis savu tapo netgi moksleivijai. Tai liudija atsakymai į 1930 m. tautiškosios moksleivijos žurnalo „Jaunoji Lietuva“ paskelbtą klausimą: „Į koki mirusį ar dar gyvenantį asmenį norėtum būti panašus; kodėl?“ Berniukų atsakymuose pirmavo Vytautas Didysis, po jo – Augustinas Voldemaras ir Napoleonas, Jonas Basanavičius ir Vincas Kudirka, Vaižgantas ir Kipras Petrauskas, Musolinis ir Edisonas, Antanas Smetona ir Maironis su Jonu Jablonskiu, Kęstutis ir šv. Kazimieras³⁵. Septintoje vietoje pagal populiarumą esantį A. Smetoną gerokai lenkė A. Voldemaras, tuo metu jau nušalintas nuo valdžios, tačiau jaunimui likęs populiariu.

Visiems imponavo tai, kad Vytautas Didysis simbolizavo galingą tautinę valstybę ir įkūnijo kiekvienam lietuviui privalomą tautinį ir politinį idealą – siekimą atgauti Vilnių: „Vytautas vadavo Lietuvą iš visiškos lenkų priklausomybės <...>“. Vytautas iš Lenkų anuomet vadavo visą lietuvių tautą ir didžiulę valstybę, ir turėjo, palyginti, sunkesnę uždavinį už mus, šios dienos lietuvius, kurie siekiame iš tų pačių lenkų atgauti tik trečdalį savo užgrobtų žemių ir senąją gedimainių sostinę – Vilnių“³⁶.

Vytauto Didžiojo asmuo įkūnijo kiekvieno lietuviio tautinį ir politinį idealą, tapo dar vienu svariu argumentu grindžiant Lietuvos teises į Vilnių, o politinės retorikos antologija buvo papildyta panašaus turinio šūkiiais: „Mūsų šventoji pareiga vainikuoti visiškoji Lietuvos laisvė Vilniuje, kur palaidotas didžiulės Lietuvos kūrėjas“³⁷.

HEROJAUS KŪRIMAS

Pasak mūsų jau gana išsamiai cituoto K. Ruginio, „kadangi tautos didvyriai yra jos gyvybės palaikytojai, tai suprantama, kad kiekviena sveika tauta savo didvyrius taip labai gerbia, juos myli, jiems paminklus stato“³⁸. Taigi paminklą herojui dar reikėjo pastatyti. Jį statant pagrindinį vaidmenį, atrodo, suvaidino ne tik „ainių dėkingumas“, bet ir administracinės priemonės.

Vytauto Didžiojo 500 metų mirties paminėjimo sumanymas kilo 1928 m. Lietuvai pagražinti draugijos centrinėje valdyboje. Reikėtų pridurti, kad tuo pačiu metu paminėti Vytauto Didžiojo jubiliejų pasiūlė ir kunigaikštis Jonas Gediminas-Beržanskis-Klausutis. Didžiausias šio jubiliejaus minėjimo populiarintojas (atrodo, ir idėjos autorius) buvo A. Smetonai ir tautininkams artimas žmogus, Lietuvai pagražinti draugijos centrinės valdybos narys kan. Juozas Tumas-Vaižgantas³⁹. Šios draugijos valdyba, nutarusi surengti Vytauto Didžiojo 500 metų mirties paminėjimą, kreipėsi į kitas organizacijas, siūlydama suvienyti pastangas. 1928 m. rudenį, paaiškėjus, kad „mintis tinkamai paminėti Vytauto Didžiojo sukaktį rado visuomenėje nuoširdaus pritarimo, <...> virsdama visos mūsų tautos reikalu“, draugijos valdyba nutarė įkurti Vytauto Didžiojo jubiliejui rengti komitetą⁴⁰.

1928 m. spalio 27 d. sušaukta valdžios įstaigų ir visuomenės atstovų susirinkime buvo išrinktas laikinasis Vytauto Didžiojo mirties 500 metų paminėjimui organizuoti komitetas. Jo pirmininku tapo kunigaikštis J. Gediminas-Beržanskis-Klausutis. Šio komiteto uždavinys – sušaukti kiek galima didesnę valdžios įstaigų, visuomeninių organizacijų ir visuomenės veikėjų susirinkimą, kuriame būtų išrinktas Vyriausiasis Vytauto Didžiojo 500 metų mirties minėjimo komitetas. Susirinkimas buvo sukvietas 1928 m. lapkričio 11 d. Jame buvo išrinktas Vyriausiasis Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto Didžiojo mirties 500 metų paminėjimą rengti komitetas. Jo nariais tapo: prof. Mykolas Biržiška, kan. J. Tumas-Vaižgantas, kun. Antanas Alekna, poetas Liudas Gira, prof. Eduardas Volteris, inž. A. Graurogkas, Tadas Balandas, studentas Jonas Kalnėnas, plk. Vladas Braziulevičius, kunigaikštis J. Gediminas-Beržanskis-Klausutis, dr. Jonas Šliūpas. Komiteto nariai iš savo tarpo išsirinko prezidiumą, kurio pirmininku tapo pulk. V. Braziulevičius, jo pavaduotojais kunigaikštis J. Gediminas-Beržanskis-Klausutis ir dr. J. Šliūpas⁴¹. Komitetas ėmėsi darbo. Buvo sudaryta 14 sekcijų: istorijos, dailės, į Vytauto Didžiojo iškilmes atvykusiems Amerikos lietuviams priimti ir globoti, juridinė, iškilnių, muzikų, literatų, teatro, ekskursininkų, sporto ir kitos. Pirminis komiteto uždavinys buvo kuo labiau išreklamuoti Vytauto Didžiojo minėjimą. Tam tikslui buvo panaudotos visos priemonės: spauda, radijas, viešos paskaitos. Kiekvieną savaitę radijo programoje buvo Vytauto Didžiojo pusvalandis: laidos metu plk. V. Braziulevičius informuodavo visuomenę apie komiteto darbus, o prof. Martynas Yčas skaitė istorines paskaitas apie Vytautą Didįjį⁴². Artėjančioms iškilmėms propaguoti buvo komiteto išleisti atsišaukimai, plakatai ir plakatiniai atvirukai. Pasak paties komiteto, visuose miestuose, miesteliuose ir bažnytkaimiuose puikavosi tiek daug komiteto atsišaukimų ir plakatų, jog daugeliui tuo metu per Lietuvą keliavusių užsieniečių atrodė, kad taip lietuviai ruošiasi Seimo rinkimams⁴³. Minėjimui organizuoti buvo reikalingi pinigai, todėl aukoms

rinkti buvo įkurtas Vytauto Didžiojo fondo komitetas, provincijoje organizuojami jo (iki 1930 m. susikūrė 133)⁴⁴.

Minėjimo organizavimą į savo rankas netruko perimti valstybė. 1929 m. gruodžio 31 d. „Valstybės žiniose“ buvo paskelbtas „Vytautui Didžiajam minėti įstatymas“. Jame nurodyta, jog „teisinga ir būtina yra, kad Didįjį Lietuvos kunigaikštį Vytautą <...> galingos Jo dvasios gaivinama Lietuvių Tauta, atstačiusi nūnai nepriklausomą savo valstybę ir vėl pradėjusi burti senąsias Tėvynės žemes, pagerbtų ir Jo atminimą įamžintų taip, kad ir mūsų praeitis būtų iškelta ir dabarties darbai Tautos laisvei ir gerovei būtų sustiprinti ir būsimosioms kartoms būtų nušviesti keliai į Tautos ateitį“⁴⁵. Tam, kad būtų „įamžintas Vytauto Didžiojo asmens ir žygių atminimas tautos kūrybos darbais ir apibūdinta Jo epocha mokslo ir meno veikalais“, įstatymu buvo numatyta įsteigti Vytauto Didžiojo fondą. Šio fondo tikslams vykdyti ir turtui valdyti buvo numatytas Vytauto Didžiojo komitetas. Į jį įėjo švietimo ministras, penkis šio komiteto narius skyrė Ministrų Kabinetas, o kitus penkis narius rinko komiteto taryba. Buvo numatyta, kad komitetas vietose turės savo skyrius⁴⁶. Tai, kad asmens minėjimui organizuoti buvo išleistas įstatymas (precedento neturintis atvejis XX a. Lietuvos istorijoje), rodo ištis didžiulį valdžios suinteresuotumą šio kulto kūrimu.

Pasak naujojo Vytauto Didžiojo komiteto pirmininko švietimo ministro Konstantino Šakenio, „Lietuvos vyriausybė, norėdama tinkamai sutvarkyti įsteigtą fondą“, ir išleido šį įstatymą, kuriuo vadovaujantis vietoj buvusio komiteto sudarytas naujas Vytauto Didžiojo komitetas, kuris perėmė visus senojo komiteto įgaliojimus ir išipareigojimus, „yra teisėtas Vytauto Didžiojo fondo valdytojas“⁴⁷.

„Valdišką“ Vytauto Didžiojo komiteto pobūdį rodė jo sudėtis: komiteto pirmininku tapo švietimo ministras K. Šakenis, jo pavaduotojais: Valstybės Tarybos pirmininkas Stasys Šilingas, Kauno miesto burmistras Jonas Vileišis, komiteto sekretoriumi pulk. V. Braziulevičius, išdininku Lietuvos šaulių sąjungos vicepirmininkas A. Graurogkas, nariais: krašto apsaugos ministerijos atstovas pulk. Adolfas Birontas, Lietuvos šaulių sąjungos pirmininkas Antanas Žmuidzinavičius, Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas prof. Vincas Krėvė-Mickevičius, Vilniui vaduoti sąjungos pirmininkas prof. Mykolas Biržiška, kanauninkas J. Tumas-Vaižgantas, prisiekusysis advokatas Zigmas Toliušis. Komitetas įsikūrė Valstybės Tarybos pastate, o jo sudėtį patvirtino Ministrų Kabinetas⁴⁸. Valdžios dėmesį liudijo ir tai, kad prezidentas Antanas Smetona tapo komiteto garbės pirmininku, o Sofija Smetonienė – šio komiteto fondo globėja⁴⁹. Tokia sudėtis paskatino krikdemus Vytauto Didžiojo komitetą apkaltinti „grynai biurokratinio darbo pobūdžiu“. Buvo teigiama, kad „Vytautas yra per didelis ir per brangus mūsų tautos vyras, kad jį paliktume tik jo vardą nešiojančiam komitetui“, ir siūloma šalia minėto komiteto sudaryti visuomeninių kultūrinių organizacijų centrą, kuris sudarytų plačią minėjimo programą, padėtų į jo organizavimą įtraukti visuomenę⁵⁰. Valdžia tą darbą patikėti visuomenei neskubėjo, tačiau nenorėjo, kad minėjimas atrodytų valdiškas, todėl į talką buvo pasitelktos „tautiškosios organizacijos“, kurios, pasak „Lietuvos aido“, buvo tos, kurios „išaugo, susiformavo tautos vado skelbiamos ideologijos pagrindais“. Tokios tautiškos organizacijos buvo: Tautininkų sąjunga, Lietuvių tautininkų mokytojų sąjunga, Lietuvos

tautinio jaunimo sąjungą „Jaunoji Lietuva“, Vilniui vaduoti sąjunga ir „tautiškąjį darbą dirbanti Lietuvos šaulių sąjunga“⁵¹.

Toli gražu ne paskutinį vaidmenį minint jubiliejų, o tiksliau – kuriant kultą valdžia buvo numaciusi menininkams, nes „tautos didingą praeitį su jos didvyriais <...> galėtų pakelti iš grabo, atidengti ir atgaivinti ne tiek istorija, kiek menas“⁵². Valdžia savo teises į meną oficiozo puslapiuose buvo pareiškusi kiek anksčiau. Pretekstu valdžiai „susirūpinti menu“ tapo viešumon iškilę konfliktai Meno mokykloje: 1929 m. vasario 21 d. „Lietuvos aidą“ vedamajame buvo teigiama, kad „tautos vadai“, gerai suprasdami meno reikšmę tautos gyvenimui ir žinodami, kokios yra reikalingos jam sąlygos, kiek išgali skiria lėšas, rūpinasi ir globoja meną ir retoriškai klausta: „Gal visa tai turėjo mūsų meninkus daugiau ar mažiau išlepinti?“⁵³ Netrukus, 1929 m. kovo 1 d., „Lietuvos aidą“ vedamajame buvo samprotaujama, kad valstybė turi teisę kelti menui tam tikrus reikalavimus ne tik todėl, kad menas valstybei brangiai kainuoja, bet labiau dėl to, kad menas atlieka svarbias švietimo ir auklėjimo funkcijas. Oficiozas konstatavo, jog „menas taip maža tarnauja tautai ir valstybei“, ir apgailestavo, kad „nepaprastai graži, didinga, pilna heroizmo tautos praeitis, kuri yra neišsemiamas stiprybės šaltinis“, menininkams netapo kūrybos šaltiniu, ir pridūrė, jog net bolševikai, kuriantys „naują valstybę“, suprato, jog tradicijų ugdytas yra būtina sąlyga bolševizmui stiprinti. Tačiau to, deja, nesupranta mūsų menininkai, kurių pasiekimai „šioje srityje menki“. Ir nors kitais metais ruošiamasi švęsti Vytauto Didžiojo 500 metų mirties metines, tačiau tapytojais nesukūrė jokios scenos iš šio didvyrio gyvenimo. Oficiozas ironizavo, kad, matyt, „daug lengviau nutapyti kokį pušynėlį, beržynėlį, Katriutę ar Onytę, nekaip Vytautą prie Griunvaldo, prie Vilniaus ar prie Kauno“, ir pridūrė, kad ne geresnė yra istorinės beletristikos padėtis, o juk menas ir reikalingas tam, kad „žadintų tautoje kilnius jausmus, stiprintų jos dvasią, trauktų trauktų ją prie didingų veikalų, idealų“⁵⁴.

Taigi kūrėjams buvo priminta, ko iš jų tikimasi: tautinės, piliečių patriotizmą ugdančios kūrybos. Buvo apgailestaujama, kad menas su mažomis išimtimis „visiškai nenori tarnauti patriotizmo kėlimui“, todėl ir patriotinių meno kūrinių pas mus nėra. O taip yra todėl, kad „Lietuvoje išgalėjo neteisinga pažiūra apie visišką meno autonomiškumą“. Oficiozo nuomonė buvo tvirta: menas turi tarnauti valstybei, kurdamas patriotinį meną ir pateikdamas patriotizmo pavyzdžius, nes patriotizmas be pavyzdžių neįmanomas⁵⁵.

Patriotinio meno reikalavimą lydėjo samprotavimai apie šiam tinkamiausią meno stilių, todėl toks reikšmingas „Lietuvos aidui“ pasirodė 1930 m. įvykęs romantizmo teismas, kuris, oficiozo teigimu, vaizdžiai atskleidė dviejų pamatinių srovių – „romantiškai idealistinės ir pesimistiškai kriticistinės“ kovą. Suprantama, jog oficiozui „šių dviejų srovių objektinga vertė“ buvo aiški – romantikai oficiozui buvo tie, kurie sužadino ir pakėlė tautą, atkūrė valstybę ir dirba Vilniaus vadavimo darbą, teigiant, kad Lietuvos tautai reikia romantizmo – „sveikai suprasto nacionalizmo, o ne ištižusio internacionalizmo“⁵⁶.

Tačiau pirmiausia Vytauto Didžiojo komitetui reikėjo nutarti, kaip, kokiais renginiais ir priemonėmis geriausia būtų pažymėti Vytauto Didžiojo jubiliejų –

reikėjo scenarijaus. „Piktu Skaitytoju“ pasivadinęs anonimas „Židinio“ žurnalo puslapiuose ironizavo:

„Nesunku atšvęsti Vytauto Didžiojo jubiliejų, ypač mums, kukliems Lietuvos inteligentijos nariams!

Pagaminsime „valstybinei“ naujus etiketus su Did. Kunigaikščio portretu („valstybinė“!), išleiskime naujas stilizuotas su mūsų kunigaikščiais lošimo kortas, dešimt rūšių geriausių papirosų su Vytauto portretu, na, ir dar ką nors su portretu...

Pigu, ir visi bus patenkinti!“⁵⁷

1929 m. pabaigoje „Židinio“ redakcija keliems žymiems visuomenės veikėjams išsiuntinėjo anketą su klausimu, kaip Lietuva turėtų švęsti Vytauto Didžiojo jubiliejų. Atsakiusieji pateikė įvairiausių pasiūlymų. Adomas Jakštas siūlė gerai pagalvoti, koks tam jubiliejui pažymėti tiktų paminklas, ir siūlė jį „sujungti su tuo ar kitu praktišku tikslu, pav. būti bažnyčia, ar muziejus, ar kokia kultūrinė istaiga, o ne kokie garbės vartai“, ir jubiliejų švęsti tik vieną dieną. Gabrielė Petkevičaitė siūlė įsteigti Lietuvoje į Nobelio fondą panašų Vytauto fondą, Vladas Nagevičius manė, kad geriausias Vytauto Didžiojo pagerbimas būtų „propagandai už nepriklausomybę ir Vilnių varyti <...> Kaune sutvarkyti Karo Muziejų“. Prof. Stepono Kolupailos nuomone, naudojantis jubiliejaus proga reikėtų išleisti lietuvių kalbos žodyną, savo enciklopediją, „gražų Lietuvos albumą“, Lietuvos žemėlapi. Prof. K. Pakštas teigė, jog geriausiai tiktų „specialinis Vytautui paminklas: didelis Tautos Muziejus su Lituianistikos Institutu“. Atsakiusieji į klausimą, kaip Lietuva turėtų švęsti Vytauto Didžiojo jubiliejų, šia proga siūlė siekti „tautiško susipratimo ir patriotinio nusiteikimo“ – jubiliejų buvo siūloma įamžinti „padarant ką nors vertingo“⁵⁸. Krikdemų spaudoje buvo siūlymų jubiliejaus proga surinkti visuose Europos archyvuose esančius autentiškus istorinius dokumentus „iš Vytauto epochos“ ir išleisti atskiru leidiniu, sudarant prielaidas objektyviai mokslinei ir meninei kūrybai apie patį Vytauto Didžiojo asmenį. Buvo siūloma atstatyti Kauno pilį, kuri „gyva Vytauto genijaus liekana“, joje įrengti Vytauto Didžiojo muziejų. Nepritarta jubiliejinio komiteto siūlymui nestatyti Vytautui Didžiajam paminklų provincijoje klausiant: „Ką gi kenktų Vytauto paminkliukas, imkime, tokiuose Varniuose, pastatytas viešojoj aikštėj prieš bažnyčią?“⁵⁹

Vis dėlto katalikiškojoje spaudoje abejota Vytauto Didžiojo minėjimui pasirinktos datos – neįvykusio jo karūnavimo dienos tinkamumu. Buvo teigiama, kad „taip minėdami mūsų tautos didvyrį pabrėžtume didžiausį savo fiasco, kurį jisai turėjo visoj savo politinėj karjeroj, fiasco su fatalėm pasekom visai mūsų tautos 500 m. istorijai, kurios tąsa net ir dabar jaučiama“ (turimas galvoje Vilniaus praradimas), ir siūlyta iškilmingam minėjimui pasirinkti Vytauto Didžiojo mirties ar Žalgirio mūšio dieną⁶⁰.

Vytauto Didžiojo komitetas savo planais jubiliejiniams metams su visuomene pasidalyti neskubėjo. Tik kai „Ryto“ dienraštyje pasirodė Vytauto Didžiojo komiteto kritika, esą šis neinformuojąs visuomenės apie numatomus jubiliejinių metų renginius – visuomenė nieko nežinanti, kaip ruošiamasi paminėti jubiliejų, „Lietuvos aide“ pasirodė Vytauto Didžiojo komiteto straipsnis, pasakojantis apie numatomus jubiliejinių metų renginius. Komitetas numatė iškilmingiausiai švęsti rug-

sėjo 8-ąją dieną, kurią turėjo įvykti Vytauto Didžiojo karūnacija, kuri „privalo mums būti džiaugsmo diena“, o spalio 27-ąją, kai „nelaboji mirtis <...> išplėšė mums mūsų didvyri“, numatė pažymėti iškilmingomis ir gedulingomis pamaldomis bei atitinkamomis paskaitomis kaip gedulo ir susikaupimo dieną. Be to, komitetas siūlė nepraleisti progos paminėti Vytauto Didžiojo vardą rengiant parodas, sporto šventes. Pasak komiteto, kitas svarbus uždavinys – kviešti visuomenę įamžinti Vytauto Didžiojo vardą. Buvo samprotaujama, kad, įamžinant atminimą, galima statyti paminklą, bet galima pagerbti ir kitokiu būdu, pavyzdžiui, „pastatčius tautinį muziejų“ Kaune. Jame būtų surinkta visa, kas „brangaus ir įdomaus yra išsilikę iš mūsų žilos senovės ir kuo mes galime pasirodyti iš mūsų artimesnės praeities ir dabarties“. Komitetas informavo paskelbęs du konkursus – vieną romanui ar poemai, o kitą dramos kūriniiui iš Vytauto laikų parašyti. Buvo teigiama, kad niekas taip nežadina kiekvieno, ypač augančios kartos, tautinių jausmų, taip neiškeldama didvyrio vardo, kaip literatūrinis kūrinys apie herojų⁶¹.

Vytauto Didžiojo komitetas, 1930 m. vasario 28 d. apsvaustęs, kokį paminklą Vytautui Didžiajam – „muziejų ar tiesiogine to žodžio prasme paminklą“ pastatyti, nusprendė Kaune statyti muziejų kaip Vytauto Didžiojo „atminimo paminklą“⁶².

Pirmuoju jubiliejinių Vytauto Didžiojo metų renginiu, minėtu visoje Lietuvoje, tapo Lietuvos nepriklausomybės dienos minėjimas. Vytauto Didžiojo komitetas sausio 24 d. posėdyje, apsvaustęs vasario 16-osios reikšmę, nutarė tą dieną pažymėti kaip vieną iš Vytautui Didžiajam paminėti skiriamų švenčių, siūlydamas jai tokį šūkį: „Žengdami 13-ųjų atgimusios Lietuvos nepriklausomybės metų angon, tinkamai pagerbkime mūsų karžygi valdovą Didįjį Lietuvos kunigaikštį Vytautą Didįjį <...> ir atminkime, kad 1430 metais Vytautas Didysis buvo pašarvotas Lietuvos sostinėj, mūsų tautos šventų šventovėje, Vilniuje“⁶³. Pagrindinės Lietuvos nepriklausomybės dienos minėjimo iškilmės, kurių organizavimas buvo patikėtas Lietuvos šaulių sąjungai, kaip įprasta, vyko Kaune, prie Karo muziejaus. Minint vasario 16-ąją buvo išleistas įsakymas kariuomenei, kuriame priminta, kad dar ne visos Lietuvos žemės išvaduotos – tebėra nelaisvėje Vilnius, kur „Šventosios Raguvos slėnyje karžygio Kęstučio liekanų pelenai, o šalimais Katedroje palaidotas jo didysis sūnus Vytautas“⁶⁴.

Vienas įspūdingiausių Vytauto Didžiojo metų renginių buvo Vytauto Didžiojo paveikslo kelionė po Lietuvą. 1930 m. pavasarį Lietuvos pasienio policijai buvo kilęs sumanymas vasarą apnešti Vytauto Didžiojo paveikslą išilgai Lietuvos sienų⁶⁵, tačiau šio sumanymo atsisakyta⁶⁶. Tada Vytauto Didžiojo komitetui kilo mintis surengti Vytauto Didžiojo paveikslo kelionę po Lietuvą. Į ją paveikslas buvo iškilmingai išlydėtas Kaune 1930 m. liepos 15 d. Kelionės prasmę turbūt geriausiai nusakė kun. Vladas Mironas savo kalboje, pasakytoje palydint paveikslą: „Šiandien Vytautas Didysis eina pažiūrėti tautos, kaip ji pasiruošusi, atgijusi. Vytauto dvasia liūdi, kad šiandien tokia maža Lietuva. Apvaikščiok, Vytaute, Lietuvą! Neberasi savo bajorų. Dabar yra liaudis, kuri pasiryžusi vaduoti Vilnių. Liaudis neša Tavo atvaizdą, kad Tu pastiprintum jų dvasią. Grįžęs į laikiną sostinę Kauną, pasakyk, ar jau tikrai mes pasiruošę. Lauksime čia sugrįžtant Tavo atvaizdo ir Tavo pasiryžimo dvasios!“⁶⁷ Vytauto Didžiojo paveikslas į Kauną grįžo rugsėjo 7 d. – pagrindinės Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų šventės metu. Pa-

grindiniai jubiliejinių metų šventės renginiai vyko Kaune rugsėjo 7–8 d. Šios šventės metu buvo iškilmingai atidarytas jau sutvarkytas Vytauto Didžiojo prospektas, ne mažiau iškilmingai Kauno aerodrome sutiktas iš kelionių po Lietuvą grįžęs Vytauto Didžiojo paveikslas, vėliau iškilmingai nuneštas į Kauno pilį, po to į Karo muziejų, įvyko kariuomenės paradas. Be to, rengtos paskaitos, koncertai, vieši vaidinimai ir t. t.⁶⁸ Ne mažiau įspūdingai buvo paminėta ir spalio 27-oji – Vytauto Didžiojo mirties diena. Per iškilmes, skirtas šiai dienai paminėti, Kauno karių kapinėse buvo atidengtas paminklas „Žuvom dėl tėvynės“ ir pagerbti už Lietuvos laisvę kritę kariai. Iškilmėms baigiantis skambino visos Lietuvos varpai⁶⁹.

Jubiliejniais metais buvo ir kitų Vytautui Didžiajam pagerbti skirtų renginių: birželio 18–22 d. surengta Žemės ūkio ir pramonės paroda, kurioje pastatytas Vytauto Didžiojo paviljonas – įrengtas tarsi muziejus, supažindinantis su Vytauto asmeniu ir jo laikų Lietuva. Parodos metu Lietuvos dainų ir muzikos centras surengė dainų dieną, skirtą Vytauto Didžiojo garbei⁷⁰. 1930 m. rugpjūčio 15 d. Palangoje vyko iškilmės Vytauto Didžiojo motinai kunigaikščienei Birutei pagerbti.

Jubiliejinių metų renginiuose aktyviai dalyvavo tautinės mažumos – pirmiausia žydai. Rugsėjo 8 d. rabinų sąjungos valdybos nurodymu visose žydų sinagogose Vytautui Didžiajam pagerbti buvo skirtos iškilmingos pamaldos. Kauno choralinėje sinagogoje vyriausiasis rabinas Šapiro savo kalboje pabrėžė gerus Vytauto Didžiojo santykius su žydais. Tą pačią dieną buvo iškilmingai pašventinti valstybės lėšomis statomos žydų pradžios mokyklos Kaune pamatai, vakare liaudies namuose surengtas didelis koncertas⁷¹. Aktyviai žydai dalyvavo ir minint spalio 27-ąją. Žydų choralinėje sinagogoje melstasi, surengtas vakaras liaudies namuose, kurio metu J. Livšicas perskaitė paskaitą apie Vytauto asmenybę, o žydų artistai koncertavo⁷².

Jubiliejinių metų iškilmės baigtos Vytauto Didžiojo muziejaus kertinio akmens pašventinimu lapkričio 23 d. Iškilmių metu į būsimą muziejaus pamatus buvo įdėti iš penkių nepriklausomybės kovų frontų parvežti penki akmenys ir iškilmingas Vytauto Didžiojo muziejaus statybos aktas, kuris skelbė, kad „tolimieji ainiai“, „gaivindami savyje Tannenbergo Žalgirio NUGALĖTOJO narsią VALIĄ, ryžtasi atvaduoti lenkų pagrobtą savo sostinę Vilnių“⁷³. Vytauto Didžiojo muziejaus kertinio akmens pašventinimas užbaigė jubiliejinių metų renginius ir tarsi pradėjo kitą Vytauto Didžiojo pagerbimo etapą, trukusį beveik iki nepriklausomybės netekimo, kurio šerdimi tapo muziejaus – paminklo „lietuvių tautos milžinui karžygiui“ statyba.

Į klausimą, kaip jubiliejniais metais buvo įamžintas Vytauto Didžiojo vardas, galima atsakyti jubiliejinio komiteto pasiūlytu trumpu atsakymu: „Organizuotos iškilmės, išleisti leidiniai ir suvenyrai su Vytauto Didžiojo atributika, skelbti literatūriniai konkursai ir pradėtas statyti Vytauto Didžiojo muziejus“⁷⁴.

Vytauto Didžiojo vardą bandyta įprasminėti ne tik kasdieniniame gyvenime – jo vardu pavadinant miestų gatves ar sodinant „Vytauto ąžuolus“, bet, „norint paskatinti atgimusios Lietuvos vaikus, kad siektų Jo aukštųjų idealų“, jo vardu pavadinus ir valstybinį apdovanojimą. 1929 m. A. Voldemarui ėmusis iniciatyvos įsteigti naują ordiną už uolia, sąžiningą bei ištikimą valstybinę tarnybą, šiam

ordinui steigti sudarytoje komisijoje kilo diskusija, koku vardu pavadinti naująjį ordiną. Ne iš karto buvo nutarta, kad naujasis ordinas turi vadintis Vytauto Didžiojo ordinu, nes jis buvo numatytas „mažesnės vertės už Gedimino ordiną“, todėl ordino pavadinimas Vytauto Didžiojo vardu, komisijos nuomone, „rodytų mažesnę Vytauto įvertinimą už Gediminą“⁷⁵. Tada ir buvo nutarta peržiūrėti ordinų hierarchiją. Aukščiausias apdovanojimas galėjo būti pavadintas tik didžiausio herojaus – Vytauto Didžiojo vardu, todėl prireikė pakeisti ordinų ir medalių įstatymą, nes iki tol aukščiausias ordinas buvo D. L. K. Gedimino 1-ojo laipsnio ordinas, o Vytauto Didžiojo ordino visai nebuvo. 1930 m. paskelbtas naujas „Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas“ skelbė, kad aukščiausias valstybinis apdovanojimas – Vytauto Didžiojo ordinas su aukso grandine⁷⁶. Šis teisės aktas svarbus tuo, jog įstatymiškai įteisino tam tikrus hierarchiškumo principus, kurie atsiskleidė Vytauto Didžiojo komitetui atsakant į prašymus suteikti ordinui Vytauto Didžiojo vardą. Komitetas atsakė patenkinti jo Biržų skyriaus prašymą Vytauto Didžiojo vardu pavadinti Biržų gimnaziją, motyvuodamas tuo, kad tik „centralines įstaigas pavadinama Vytauto Didžiojo vardu“⁷⁷. Buvo atsakyta ir prašymas Vytauto Didžiojo vardu pavadinti tiltą per Mūšą ties Saločių miesteliu⁷⁸. Tačiau neprieštarauta Vytauto Didžiojo vardu pavadinti tiltą per Nevėžio upę ties Surviliškiu⁷⁹. Skirtinguose „nuosprendžiuose“ galima išvelgti ne nuoseklumo trūkumą, bet laikymąsi tam tikrų hierarchiškumo principų – suteiktas Vytauto Didžiojo vardas turėjo tapti savotišku kokybės ženklu. Tai liudija komiteto atsakymas į piliečio P. Variakojo prašymą leisti obuolius (tikriausiai išvestas naujas veisles) pavadinti ‘Vytautas Didysis’ ir ‘Vytauto didžiojo mirties 500 metų jubiliejus’. Leista „su sąlyga, jei šios rūšies obuoliai bus aukštos kokybės“⁸⁰.

Herojaus vardas stropiai saugotas nuo sumenkinimo. Tai iliustruoja istorija su Vytauto Didžiojo atvaizdo naudojimu prekių etiketėse. „Židinio“ žurnale dėl Vytauto Didžiojo įamžinimo ironizavusio anonimo, pasivadinusio „Piktu Skaitytoju“, sarkazmas nebuvo be pagrindo, nes norinčių pasipelnyti jubiliejinių metų proga pakako. Tik prasidėjus jubiliejiniams metams, keletas verslininkų kreipėsi į Vytauto Didžiojo komitetą prašydami leidimų gaminti prekes su Vytauto Didžiojo atvaizdu etiketėse. Firma „Florance“ norėjo gaminti odekolono flakonus, tabako fabrikas „Zivo“ prašė leidimo fasuoti tabaką, saldainių fabrikas „Rūta“ norėjo gaminti saldainius su Vytauto Didžiojo atvaizdu, o pilietis V. Čekanauskas su pirkliais M. Gofershteinu ir S. Prušaku norėjo gaminti porcelianines taureles su Vytauto Didžiojo portretu⁸¹. Iš pradžių Vytauto Didžiojo komitetas gana noriai už pažadėtą komitetui paaukoti tam tikrą procentą nuo pelno įvairioms firmoms dalijo leidimus naudoti savo prekėms Vytauto Didžiojo atvaizdą, nes matė gerą pajamų šaltinį komitetui. Tačiau Vyriausybė netrukus pareiškė nepritarianti Vytauto Didžiojo atvaizdų naudojimui prekių etiketėse, ir komitetui neliko nieko kito, kaip atšaukti su firmomis sudarytas sutartis⁸². Tačiau, matyt, savavališko Vytauto Didžiojo atvaizdo naudojimo atvejų netrūko, jei Vytauto Didžiojo komitetas nutarė Ministrų Kabinetai pateikti „Vytauto Didžiojo atvaizdo ir Vytauto vardo naudojimo reklamai įstatymo“ projektą⁸³. Šis įstatymas liko nepriimtas.

Tam tikri reikalavimai buvo keliami ir paties Vytauto Didžiojo vaizdavimui – kažkokia S. Paškevičienė savo 1930 m. kovo 12 d. laiške A. Jakštui piktinosi, kad visur skleidžiamieji D. L. K. Vytauto Didžiojo paveikslai „baisiai nesimpatingai atvaizduoja tą mūsų didvyrių“, t. y. vaizduojamas „lenkų tradicija – su sieksnine nosim“. A. Jakštas pritarė minčiai, kad „tautos didvyriai būtų ne pro šalį kiek suidealizavus“⁸⁴.

Pasibaigus jubiliejiniams metams, kurie, pasak A. Smetonos, buvo ne pabaiga, bet „pradžia tam prakilniam tikslui, kuriam jie buvo skirti“, Vytauto Didžiojo pagerbimas nesibaigė⁸⁵. Jo kultas buvo kuriamas ir toliau. 1932 m. buvo iškilmingai pašventintas Vytauto Didžiojo paminklas Kauno Panemunėje, pastatytas Vytauto Didžiojo karininkų kursų ir kariuomenės lėšomis. Šio paminklo pašventinimas tapo vienu įspūdingiausių 1932 m. Tautos šventės renginių, kuriame dalyvavo ir kalbą pasakė Prezidentas A. Smetona, nepraleidęs progos pabrėžti, kad „lietuviai senovėje yra davę mūsų tautai labai daug vadų, bet visų kilniausiais buvo Gedimino anūkas Vytautas“⁸⁶. Šis skulptoriaus Vinco Grybo sukurtas paminklas – vienas geriausių iš Vytautui Didžiajam skirtųjų. Tai Vytauto Didžiojo, stovinčio veidu į Vilnių, skulptūra ant pjedestalo, kurį ant savo pečių laiko kryžiuočio, lenko, ruso ir totoriaus skulptūros, turinčios charakteringus bruožus ir prasmę: nugalėtas kryžiuotis, prie kurio kojų guli sulaužytas kalavijas, veidą rąkomis užsidengęs lenkas, „negalintis matyti Vytauto didybės“⁸⁷. Šį paminklą galima laikyti vienu iš geriausių to laiko simbolių.

Toliau veikė Vytauto Didžiojo komitetas. Svarbiausias jo rūpestis buvo lėšų rinkimas Vytauto Didžiojo muziejaus statybai⁸⁸. 1931 m. rugpjūtį Kaune buvo sušauktas pirmasis Vytauto Didžiojo Komiteto tarybos narių suvažiavimas, kuriame svarstyta, kaip surinkti lėšų muziejaus statybai ir pagyvinti aukų šiai statybai rinkimą. Į Vytauto Didžiojo fondą iki 1932 m. gegužės 15 d. buvo surinkta 703 341 Lt: 245 220 Lt surinko 300 komiteto skyrių provincijoje, 280 148 Lt į komiteto sąskaitas įnešė valstybinių įstaigų tarnautojai⁸⁹. Muziejaus statyba visuomenės lėšomis į Vytauto Didžiojo kulto kūrimą turėjo įtraukti kuo daugiau visuomenės – lėšas aukojo ir pradžios mokyklų moksleiviai, ir vyriausybės nariai.

1934 m. buvo surengtas iškilmingas Vytauto Didžiojo paveiklo pernešimas iš senųjų į naująsias Vytauto Didžiojo muziejaus patalpas. Paveikslą iškilmingai pernešė Vytauto Didžiojo komiteto pirmininkas švietimo ministras K. Šakenis ir šio komiteto pirmininko pavaduotojai J. Vileišis ir Z. Toliušis⁹⁰.

Minėjome, kad Vytauto Didžiojo kultui kurti buvo nutarta pasitelkti menininkus. „Lietuvos aidas“ vedamajame buvo rašoma: „Tautos idealams kurti ir jos sąmonei kelti daugiausiai gali patarnauti rašytojai, ypač dailiosios literatūros kūrėjai. Maironis – geriausias pavyzdys, ką nuoširdus lietuviškas žodis pajėgia padaryti“⁹¹. Kūrybai paskatinti Vytauto Didžiojo komitetas surengė du literatūros kūrinių konkursus: 1930 m. kovo 1 d. buvo paskelbtas pjesės kaimo scenai, o 1930 m. lapkričio mėnesį – geriausio Vytautui Didžiajam skirtos prozos, poemos bei dramos veikalo konkursas. Surengti pjesės kaimo scenai konkursą paskatino vilniečių pageidavimas scenos veikalų, pritaikytų vaidinti mokyklų ir kaimo scenoms⁹². Tačiau šio konkurso rezultatai, J. Tumo žodžiais tariant, buvo „labai menki“, ir Vytauto Didžiojo komitetas nutarė konkursą laikyti neįvykusiu⁹³. Nesėk-

mės priežastis, matyt, buvo ir skirtos labai mažos – 300 ir 500 litų premijos⁹⁴. Antrojo konkurso laimėtojams buvo skirtos dvi 10 000 Lt premijos – viena už geriausią romaną arba poemą, kita už dramą. Šis konkursas taip pat nebuvo itin sėkmingas – kūrinių sulaukta nedaug ir nė vienam iš gautų premija nebuvo paskirta, nes komisija nesulaukė, jos manymu, premijos vertų kūrinių, tačiau vertingais pripažino ir Vytauto Didžiojo komiteto lėšomis išleido keturis kūrinius: Antano Vienuolio romaną „Kryžkelės“, Rygos rusų rašytojo Sergejaus Minclovo apysaką „Daina apie sakalą“, Vlado Bičiūno pjesę „Žalgiris“, Stasio Lauciaus poemą „Vytauto karžygiai“⁹⁵. Šis literatūros konkursas pagarsėjo skandalu, kilusiu vertinimo komisijai ne tik nepremijavus B. Sruogos dramą „Milžino paunksmė“, bet ir nusprendus komiteto lėšomis išleisti ne Balio Sruogos dramą, bet V. Bičiūno pjesę „Žalgiris“. Komisijos sprendimas išleisti silpnesnį kūrinį netruko virsti puikia dirva atsirasti įvairiausiems gandams, aiškinantiems „tikrąsias atmetimo priežastis“. Vieni aiškino esą veikalas atmestas todėl, kad jame labai jau nepagarbiai pavaizduoti katalikų dignitoriai⁹⁶, kiti, jog pats veikalas – tai ne kas kita kaip paskvilis apie prezidentą ir jo šeimą⁹⁷. Tačiau vargu ar šie teiginiai buvo pagrįsti: atmetoji drama buvo pastatyta Jaunųjų teatre, o suvaidinta Valstybės teatre pastarajam padarius dekoracijas. Turbūt premjeros nebūtų buvę, jei kažkam „iš viršaus“ drama išties būtų neįtikusi. Manau, jog komisijos sprendimą išleisti ne B. Sruogos, o V. Bičiūno kūrinį lėmė paprasta priežastis: B. Sruogos dramoje nebuvo „matomo“ herojaus. Reikėjo ryškaus herojaus paveikslo ir nepakako vien to, kad apie jį tik kas nors kalbėtų. Būdingas Juozo Keliuočio apgailėstas, kad beveik visi B. Sruogos veikalo personažai yra neigiami: „Gal tik mums, norintiems įspėti Vytauto genialumo paslaptį, ypačiai norėtuši sulaukti psichologinio romano, kurs atskleistų jo nepaprasto charakterio turtingumą, kurs padėtų suprasti, kaip jo sieloj galėjo tilpti ryškūs, viens kitam prieštaraujant kraštutinumai – nepermaldaujamas griežtumas ir begalinis lankstumas, žiaurumas ir gerumas, karingumas ir džentelmeniškumas, herojiška savo tėvynės meilė ir ieškojimas paramos pas svetimuosius“⁹⁸. Ir kitų kūrinių autoriai, J. Keliuočio manymu, „neįspėjo Vytauto genijaus mįslės ir neatskleidė viso jo nuostabaus charakterio ir jo epochos turtingumo“⁹⁹. Ko buvo tikimasi iš literatūros konkurso ir koks buvo jo rezultatas, nusakė A. Smetona: „Atšventus Vytauto Didžiojo metus pasirodė raštų ir mūsų literatūroje, bet jie piešia ne tiek Vytautą, kiek jo aplinkos gyvenimą. Jo asmuo dar neprieitas“¹⁰⁰.

Vytauto Didžiojo vardą buvo manyta įamžinti ne tik literatūros, bet ir dailės kūriniams. Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumas 1930 m. vasario 7 d. posėdyje nusprendė „tapytojams paskelbti konkursą nutapyti geriausią paveikslą“, o S. Šilingui komiteto meno sekcijoje buvo pavesta aptarti konkurso sąlygas, paveikslo temą ir premijos dydį¹⁰¹. Tačiau šis konkursas taip ir liko nepaskelbtas. Vytauto Didžiojo komiteto Muzikos sekcija buvo pateikusi pasiūlymą paskelbti konkursą muzikos veikalams sukurti. Pasiūlytos solidžios premijos: už operą 30 000 Lt, už simfoninį veikalą 15 000 Lt, už bažnytinės mišias mišriam chorui su vargonais 10 000 Lt. Tačiau šio konkurso, kaip reikalaujančio daug lėšų, buvo atsisakyta¹⁰².

Jau minėjome, kad po 1930 metų didžiausias Vytauto Didžiojo Komiteto rūpestis buvo Vytauto Didžiojo muziejaus statyba, pirmiausia lėšų rinkimas statybai. Todėl, muziejų pastačius, 1939 m. gegužės 17 d. per iškilmingą posėdį Karo muziejuje paskutinis Vytauto Didžiojo Komiteto pirmininkas švietimo ministras Leonas Bistras paskelbė, jog komiteto darbas baigtas ir jis likviduotas. Komitetas likviduotas, A. Smetonos žodžiais tariant, pastačius „amžiną paminklą, kuriame kaupiami meno ir mokslo turtai“¹⁰³.

HEROJAUS PRASMĖ

A. Smetonos biografas Aleksandras Merkelis pastebėjo, kad jo raštų išleidimas sutapo su Vytauto Didžiojo jubiliejiniais metais¹⁰⁴. 1930 m. buvo išleisti trys iš keturių A. Smetonos raštų tomai. Pirmasis buvo išleistas tomas „Vienybės gairėmis“, kurio pagrindinė mintis – kvietimas visiems lietuviams vieningai dirbti tautos labui, netruko sulaukti visuomenės pritarimo. Šį A. Smetonos „sumanymą pateikti mūsų visuomenei <...> vienybėn kviečiančių minčių“ sveikino vyskupas Pranciškus Karevičius. Vydūnui ėmus skaityti „Vienybės gairėmis“ „vėl sušvito viltis“, kad lietuvių tauta taps vieninga¹⁰⁵. Kvietimas vienybėn – nereta, o po 1926-ųjų perversmo turbūt dažniausiai A. Smetonos kartojama mintis, kurią jubiliejiniais metais A. Smetona plėtojo aktyviai dalyvaudamas Vytauto Didžiojo jubiliejui skirtuose renginiuose ir šia proga sakydamas kalbas: sausio 11 d. atidarant Vytauto Didžiojo tiltą, gegužės mėnesį Panemunėje sodinant Vytauto Didžiojo ažuolą, rugsėjo 7 d. Karo mokykloje atidengiant Vytauto Didžiojo paminklą, Tautos šventės metu rugsėjo 8 d., spalio 27 d. Kauno kapinėse Vytauto Didžiojo mirties sukaktuvių proga, lapkričio 23 d. šventinant Vytauto Didžiojo muziejaus kertinį akmenį¹⁰⁶. Pagrindinė A. Smetonos kalbų mintis kartojosi: kalboje, pasakytoje minint vasario 16-ąją, kvietė būti vieningiems branginant nepriklausomą Lietuvą¹⁰⁷, o kalboje, pasakytoje Tautos šventės proga, teigė, kad „Vytautas Didysis ramdė kunigaikščius atkaklūnus vieningos Lietuvos vardu, o mes, jo paveizdu sekdami, turime insakyti savo partiniams jausmams, kad nusileistų bendriesiems tautos ir valstybės reikalams“¹⁰⁸. Taip jubiliejus tapo dar viena parankia proga A. Smetonai „raginti vienybėn“, tačiau ne tik „raginti vienybėn“.

Kad Vytauto Didžiojo jubiliejaus minėjimas turėjo kur kas platesnę prasmę, liudijo dar prieš jubiliejinius metus oficioze pasirodę samprotavimai, jog „geriausias Vytauto pagerbimas būtų ne tik pastatyti jo vardu paminklą, muziejų ar kitų statybų <...>, bet pažinti jį ir sekti jo politikos principus“¹⁰⁹. Tačiau atrodo, kad iš jubiliejaus minėjimo daugiau tikėjosi ne tik oficiozas. Jau minėjome, kad 1929 metų pabaigoje „Židinio“ redakcija keliems žymiausiems visuomenės veikėjams išsiuntė anketas su klausimu, kaip Lietuva turėtų švęsti Vytauto Didžiojo jubiliejų. Atsakiusiųjų mintys mažai kartojosi, tačiau juose buvo ir kai kas bendra. Pasak redakcijos, vyravo mintis, kad tautos didvyrio pagerbimas turėtų palikti „gilesnę žymę mūsų gyvenime iš viso“, jubiliejaus šventimas turėtų „paskatinti padaryti ką nors vertinga, kas mus pačius ir mūsų kraštą priartintų prie to didelio Vyro ir jo laikų Lietuvos“¹¹⁰.

Atrodo, kad įtakingiausios visuomenės srovės krikdėmai ir tautininkai buvo vieningi teigdami, jog geriausias Vytauto pagerbimas būtų atkurta Vytauto laikų Lietuvos didybė. Tiesa, buvo šiek tiek pasitaisyta paaiškinant, kad „mes nesvajojam apie Vytauto Lietuvos sienas <...>. Mūsų siekiai labai kuklūs: nepriklausoma etnografinėse sienose Lietuva su sostine Vilniumi“¹¹¹. Suprantama, kad pasiekti Vytauto laikų Lietuvos didybę buvo galima tik laikantis Vytauto politikos principų, kurie, tautininkų teigimu, skelbė, jog valdžia turi būti viena ir jos autoritetas neginčijamas, kad ir šiandien galioja tie patys principai: „tvarkingos, stiprios viduje valstybės turi autoritetą bei įtaką“¹¹². Kuriamas Vytauto Didžiojo, kaip vienvaldžio sprendžiant valstybės reikalus, netgi despotiško valdovo, paveikslas gerai tiko stiprinti politinį A. Smetonos autoritetą. Todėl tautininkai ir pats A. Smetona taip dažnai akcentavo Vytauto Didžiojo nuopelną vienijant visuomenę, o tai tiesiogiai buvo susiję su tokiu dažnu tautininkų reikalavimu iš visuomenės laikytis „tautos vienybės“ principo. Vienybės principas buvo suprantamas kaip besąlygiškas visuomenės paklusnumas vado autoritetui. Buvo teigiama, esą Vytautas nusikratęs dviem tokiais galingais priešais kaip lenkai ir kryžiuočiai tik todėl, kad gerai susitvarkęs savo šalies viduje. Jei Vytautas savo stipria ranka nebūtų pajėgęs valdyti valstybės, ji būtų žlugusi. Buvo prisiminta, kad Vytauto laikais valdovo ir valstybės autoritetas buvo neginčijamas ir jam visi rodė didžiausią paklusnumą, o „jei kas tam autoritetui priešinosi ar ardė nusistovėjusią tvarką, buvo skaudžiai baudžiamas“. Vytauto Didžiojo asmuo turėjo padėti įteisinti A. Smetonos autoritarinį režimą. Buvo ieškoma ir randama paralelių tarp Vytauto ir A. Smetonos laikų: „Vytauto pasirodymas mūsų tautos priešaky buvo tikėtas ir lauktas. Istorikai galvojančiam šitas tvirtinimas nepasirodys neteisingas <...> yra aišku, kad kiekvieno krizio, chaoso metu visuomenė ima ilgėtis kažko ateinant, kas ją išgelbėtų nuo visiško žlugimo ir išvestų į tikrą kelią <...>. Musoloni, Primo de Riverą ir daugelį kitų diktatorių iškėlė į tautos priešakį ta pati istorijos faktų eiga. Norėtusi, nors ir su didžiausiu atsargumu, nurodyti ir į mūsų 1926 m. gruodžio 17 d. perversmą <...>. Lietuva <...> Vytauto laikais taip pat gyveno visokių krizių ir persilaužimų dienas“¹¹³. Šios mintys buvo išspausdintos katalikiškojoje spaudoje. Tautininkai dar tiesmukiškiau ieškojo istorinių paralelių. V. Rastenis rašė: „Kaip prieš penketą amžių Vytautas Didysis konsolidavo Lietuvos valstybę į vieną tvirtą vienetą daugiau teritoriniu pagrindu, taip šiandien Lietuvoje, jos Vadui Antanui Smetonai vadovaujant, vyksta Lietuvių tautos konsolidacija grynai tautiniu pagrindu <...>. Taip kaip karališkas vainikas Lietuvai buvo reikalingas anais Vytauto Didžiojo laikais, taip šiandien yra reikalinga, kad Lietuva turėtų tokią savo valstybės santvarką, kurioje tautos reikalais susirūpinusioji išmintis turėtų lemiamos reikšmės. Šiandien Lietuvos valstybės santvarka rutuliojasi ta kryptimi, kad valdžios viršūnė sueitų į vienas Valstybės Vado rankas“¹¹⁴. Paralelių ne tik ieškota tarp Vytauto Didžiojo ir A. Smetonos asmenybių bei laikų, bet ir jos kurtos kasdieniniame gyvenime simboliais ir ritualais. Minėjau, kad 1930 m. buvo paskelbtas „Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas“, kuriame nurodoma, kad aukščiausias valstybinis apdovanojimas – Vytauto Didžiojo ordinas su aukso grandine, o Lietuvos Respublikos Prezidentas yra šio (kartu ir D. L. K. Gedimino 1-ojo laipsnio ordino)

kavaliarius ir pagal suteiktą ordino laipsnį vadinasi Vytauto Didžiojo ordino vadų vadu¹¹⁵. Galima nesunkiai įžvelgti ne tik paraleles tarp „tautos vado“ ir „vadų vado“, bet ir siekį monopolizuoti teisę paveldėti garbingą tradiciją to, „kuris savo darbais ir sumanumu galingą Lietuvą sukūrė ir ją garbingai valdė“. Būta ir tiesmukiškesnių paralelių. Komiteto nurodymuose, kaip švęsti rugsėjo 8 d., rašoma, jog iš pat ryto miestuose, miesteliuose ir kaimuose namus reikia išpuošti tautinėmis vėliavomis, o „languose ir gonkose“ padėti išpuoštus Vytauto didžiojo paveikslus. Priduriama, kad greta Vytauto Didžiojo paveikslu „galima išpuošti ir Jo Ekscelencijos Respublikos prezidento paveikslą“¹¹⁶. Rugsėjo 7 d. rytą, pasak oficiozo, visas Kaunas buvo pasipuošęs „vėliavomis ir žalumynais, kurių centre visur matyti didžiojo Lietuvos vado ir valdovo Vytauto, daugelyje vietų taip pat ir dabartinio Lietuvos prezidento Antano Smetonos atvaizdai“¹¹⁷. Būta ir „nesąmoningų“ paralelių – visuomenė kviečiama aktyviai dalyvauti Vytauto Didžiojo medžio sodinimo šventėje Aukštojoje Panemunėje, prezidento A. Smetonos alėjoje¹¹⁸.

Vytauto Didžiojo jubiliejumi buvo tikimasi pasinaudoti konsoliduojant tautą, neišskiriant ir išėivijos. Buvo tikimasi, kad jubiliejiniiais metais į Lietuvą atvyks daug išėiviių ir „gražiai susijungs tad abi Lietuvos: senoji mūsų Panemunių ir Pabaltijo Tėvynė ir naujoji tolimųjų užjūrių Lietuva“¹¹⁹. Konsolidacinė jubilėjaus prasmė atsiskleidė ir per jubiliejinių renginių pobūdį – būtent todėl renginiuose pompastikos ir masiškumo netrūko. Tautos vienybei demonstruoti ypač tiko masiniai renginiai; štai kodėl buvo neskubama apsiriboti jubilėjaus minėjimu leidžiant istorinius šaltinius ar steigiant muziejus, kuriant fondus ar tapant paveikslus.

Kadangi jubiliejus turėjo demonstruoti tautos vienybę, su neslepamu nepasitenkinimu buvo sutikta žinia apie tai, kad tuo pačiu metu, kai birželio 20 d. vyks Lietuvos tautinė dainų šventė Vytauto Didžiojo 500 metų jubiliejui paminėti, birželio 21 d. atskirai vyks kita, katalikiškojo jaunimo dainų šventė¹²⁰. Kadangi šventės tikslas turėjo būti tautinio vieningumo demonstravimas, todėl, sužinojus apie katalikiškąją dainų šventę, jos organizatorius buvo paskubėta apkaltinti ne tik „visai mūsų tautai brangios šventės“, bet ir tautos vienybės ardymu, nes „jubilėjaus minėjimas turi mums priminti ne tik didelę Lietuvos praeitį – jis turi mus paraginti vienybėn“¹²¹. Dėl tos pačios priežasties, sužinojus apie Lietuvos lenkų kreipimąsi į Piliesių apsaugos departamentą su prašymu leisti sudaryti atskirą komitetą Vytautui Didžiajam minėti, Vytauto Didžiojo komitetas nusprendė departamentui pranešti, kad tai daryti nėra pagrindo, „nes, norėdami šioje srityje dirbuotis, gali visuomet prisidėti prie komiteto darbų“¹²². Turbūt nelabai klydo Kostas Korsakas sakydamas, kad kunigaikščio kultas virto „oficialia kiekvieno patriotiškai nusiteikusio piliečio pareiga“¹²³.

Taigi politine prasme Vytauto Didžiojo kultas turėjo padėti siekti dviejų pagrindinių tikslų, taip glaudžiai susijusių, jog pastarųjų atskyrimas virsta sąlyginiu: visuomenės konsolidavimo ir A. Smetonos autoritarinio režimo stiprinimo. Vytauto asmenybė turėjo pagrįsti „tvirtos rankos“ politikos privalumus ir legitimizuoti autoritarinį režimą. Vytautas Didysis turėjo tapti simboliu ir kelrode žvaigžde grindžiant istorines teises į Vilnių, „kuriame Vytautas ir jo tėvai viešpatavo“, ir siekiant jo atgavimo Lietuvai.

IŠVADOS

1. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, pasukęs autoritarizmo link, valdantysis režimas ieškojo priemonių, kaip nuraminti tautą, pateisinti savo režimo būtinumą ir ugdyti visuomenės pagarbą tautos vadui. Viena jų tapo tautinis herojus, savo pavyzdžiu turėjęs padėti valdančiajam režimui pasiteisinti visuomenės akyse. Toku herojumi buvo pasirinktas Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas Didysis, simbolizavęs galingą tautinę valstybę ir įkūnijęs kiekvienam lietuviui privalomą tautinį ir politinį idealą – Vilniaus atgavimo siekį.

2. Kuriamas Vytauto Didžiojo, kaip galingo valdovo, paveikslas ypač tiko autoritariniam A. Smetonos režimui stiprinti. Politine prasme Vytauto Didžiojo kultas turėjo padėti siekti dviejų pagrindinių tikslų, taip glaudžiai susijusių, jog jų atskyrimas tapo sąlyginiu: Vytauto Didžiojo asmenybės pavyzdys turėjo pagrįsti „tvirtos rankos“ politikos privalumus ir legitimizuoti autoritarinį režimą bei padėti konsoliduoti tautą pagarbos „tautos vadui“ dvasia.

3. Kulto kūrimą į savo rankas perėmusi valstybė toli gražu ne paskutinį vaidmenį čia paskyrė menininkams. Iš jų buvo pareikalauta tautinės, patriotizmo skatinančios kūrybos. Tai atskleidė tvirtą valdžios požiūrį į meną: menininkai turi tarnauti valstybei, kurdami patriotinį meną ir pateikdami patriotizmo pavyzdžius.

Gauta
2001 02 28

Nuorodos

¹ Už informaciją apie vinjetę esu dėkingas kolegai Rimui Kundrotui.

² A. Nikžentaitis, LDK kultūrinės tradicijos praradimas: Vytauto Didžiojo kultas Lietuvoje XV–XX a., *Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patirtis*, Vilnius, 1998.

³ G. Viliūnas, Vytauto mitas naujojoje Lietuvoje, *Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patirtis*, Vilnius, 1998.

⁴ V. Sirutavičius, Tautos šventės „išradimas“ tarpukario Lietuvos Respublikoje, *Akiračiai*, 1999, Nr. 1.

⁵ K. Ruginis, Vytauto Didžiojo metai, *Lietuvos mokykla*, 1930, Nr. 1, p. 3–4.

⁶ Ibid, p. 6.

⁷ K. Ruginis, Ugdykime didvyrius, *Lietuvos mokykla*, 1930, Nr. 3, p. 97–99.

⁸ Ties dviem dienom stabtelėjus, *Lietuva*, 1927 11 02 p. 5.

⁹ J. Laužikas, Mūsų jaunuomenė ir jos keliai, *Kultūra*, 1930, Nr. 4, p. 213.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Gilinkimės į tautos idealus. Lietuvos aidas, 1932 09 29 p. 1.

¹² Patriotizmo auklėjimo reikalas, *Lietuvos aidas*, 1929 03 11 p. 1.

¹³ Tautos dvasios kūryba, *Lietuvos aidas*, 1929 03 01 p. 1.

¹⁴ K. Korsakas, *Literatūros kritika*, Vilnius, 1982, p. 225.

¹⁵ I. Didžiulis, Naują dešimtmetį pradedant, *Lietuvos aidas*, 1928 02 01 p. 2.

¹⁶ Į Lietuvos visuomenę. Spalių 9 dienai paminėti. Vilniui vaduoti sąjungos leid. Nr. 9.

¹⁷ P. Cvirka, *Frank Kruk*, Vilnius, 1953, p. 457.

¹⁸ *Lietuvos pašto ženklai*, Vilnius, 1991, p. 41.

¹⁹ Maironis, *Raštai*, Vilnius, 1992, t. 3, p. 691.

- ²⁰ Visi į kongresą!, *Lietuvos mokykla*, 1930, Nr. 6, p. 242.
- ²¹ Kaip Lietuva turėtų atšvęsti Vytauto Didžiojo jubiliejų?, *Židinys*, 1929, Nr. 12, p. 447.
- ²² Maironis, *Raštai*, t. 3, p. 689.
- ²³ Vyskupo Paltaroko kreipimasis į Panevėžio vyskupijos kunigus ir tikinčiuosius 1929 spalio 27 d., *Tiesos kelias*, 1929, Nr. 12, p. 128.
- ²⁴ Kaip Lietuva turėtų atšvęsti Vytauto Didžiojo jubiliejų?, *Židinys*, 1929, Nr. 12, p. 443.
- ²⁵ Vyskupo Paltaroko kreipimasis į Panevėžio vyskupijos kunigus ir tikinčiuosius 1929 m. spalio 27 d., *Tiesos kelias*, 1929, Nr. 12, p. 128.
- ²⁶ Panevėžio vyskupijos dekanų konferencijos, įvykusios 1930 m. liepos 1 d., nutarimai, *Tiesos kelias*, 1930, Nr. 9, p. 163.
- ²⁷ A. Rotulietis, Vytauto Didžiojo idealai šių laikų šviesoje, *Rytas*, 1930 03 17, p. 4.
- ²⁸ Vienas Vytautas Mažasis, *Rytas*, 1930 03 15, p. 6.
- ²⁹ A. Smetona, *Rinktiniai raštai*, Kaunas, 1990, p. 497.
- ³⁰ *Ibid.*, p. 398.
- ³¹ S. Šalkauskis, Visuomeninio mūsų tautos atgimimo reikalu, *Židinys*, 1930, Nr. 7, p. 51.
- ³² K. Dineika, Mokyklų jaunimas ir Vytauto Didžiojo jubiliejus, *Švietimo darbas*, 1930, Nr. 3, p. 284.
- ³³ Didžioji tautos šventė, *Lietuvos aidas*, 1930 09 09, p. 4–5.
- ³⁴ Spalį 27 d. Kaune, *Lietuvos aidas*, 1930 10 28, p. 5.
- ³⁵ Mūsų jaunuomenės idealingumas, *Jaunoji Lietuva*, 1930, Nr. 4, p. 235.
- ³⁶ *Vytauto Didžiojo garbei 1430–1930*, Kaunas, p. 26.
- ³⁷ A. Smetona, *Rinktiniai raštai*, p. 399.
- ³⁸ K. Ruginis, Vytauto Didžiojo metai, *Lietuvos mokykla*, 1930, Nr. 1, p. 5.
- ³⁹ *Vytauto Didžiojo garbei 1430–1930*, p. XVIII.
- ⁴⁰ *Ibid.*, p. XVI.
- ⁴¹ *Vytauto Didžiojo Komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletenis Nr. 1*, Kaunas, 1932, p. 6.
- ⁴² *Ibid.*, p. 7.
- ⁴³ *Ibid.*, p. 8.
- ⁴⁴ *Ibid.*, p. 15.
- ⁴⁵ *Vyriausybės žinios*, 1929 12 31, p. 2.
- ⁴⁶ *Ibid.*
- ⁴⁷ Vytauto Didžiojo komitetas Lietuvos visuomenei, *Lietuvos aidas*, 1930 03 19, p. 4.
- ⁴⁸ Ministrų Kabineto reikalų vedėjo 1930 m. sausio 15 d. raštas švietimo ministrui, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 923, ap. 1, b. 671, l. 3.
- ⁴⁹ Vytauto Didžiojo komitetas Lietuvos visuomenei, *Lietuvos aidas*, 1930 03 19, p. 4.
- ⁵⁰ Kuriuo būdu, *Rytas*, 1930 03 14, p. 1.
- ⁵¹ Mūsų tautiškosios organizacijos, *Lietuvos aidas*, 1938 02 15, p. 9.
- ⁵² Tautos dvasios kūryba, *ibid.*, 1929 03 01, p. 1.
- ⁵³ Kodėl neišsitenka!, *ibid.*, 1929 02 21, p. 1.
- ⁵⁴ Tautos dvasios kūryba, *ibid.*, 1929 03 01, p. 1.
- ⁵⁵ Patriotizmo auklėjimo reikalas, *ibid.*, 1929 03 11, p. 1.
- ⁵⁶ Idealizmas, ne nihilizmas, *ibid.*, 1929 03 13, p. 1.
- ⁵⁷ Kaip Lietuva turėtų atšvęsti Vytauto Didžiojo jubiliejų?, *Židinys*, 1929, Nr. 12, p. 447.
- ⁵⁸ *Ibid.*, p. 441–447.
- ⁵⁹ Kaip reikėtų švęsti Vytauto Didžiojo jubiliejus, *Rytas*, 1930 03 27, p. 3–4.

- ⁶⁰ Ibid., p. 3.
- ⁶¹ Vytauto Didžiojo komitetas Lietuvos visuomenei, *Lietuvos aidas*, 1930 03 19, p. 4.
- ⁶² Vytauto Didžiojo komiteto 1930 m. vasario 28 d. posėdžio protokolas Nr. 6, *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 15, p. 20.
- ⁶³ Vasario 16 diena – pirmoji Vytauto Didžiojo sukakties minėjimo diena, *Lietuvos aidas*, 1930 01 27, p. 1.
- ⁶⁴ A. Smetona, *Rinktiniai raštai*, p. 397.
- ⁶⁵ Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. gegužės 7 d. posėdžio protokolas Nr. 22, *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 14, p. 48.
- ⁶⁶ *Vytauto Didžiojo Komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletėnis Nr. 1*, p. 15.
- ⁶⁷ A. Brds, Vakar kauniečiai išlydėjo Vytauto Didžiojo atvaizdą, *Lietuvos aidas*, 1930 07 16, p. 5.
- ⁶⁸ Didžioji tautos šventė, *ibid.*, 1930 09 09, p. 4–5.
- ⁶⁹ Spalių 27 d. Kaune, *ibid.*, 1930 10 28, p. 5.
- ⁷⁰ *Vytauto Didžiojo Komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletėnis Nr. 1*, p. 15.
- ⁷¹ Didžioji tautos šventė, *Lietuvos aidas*, 1930 09 09, p. 5.
- ⁷² Spalių 27 d. Kaune, *ibid.*, 1930 10 28, p. 5.
- ⁷³ Vytauto Didžiojo muziejus jau pradėtas statyti, *ibid.*, 1930 11 24, p. 5.
- ⁷⁴ *Vytauto Didžiojo Komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletėnis Nr. 1*, p. 20.
- ⁷⁵ Naujam ordinui bei medaliui steigti komisijos posėdžio, įvykusio 1929 m. sausio 8 d. protokolas, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 624, l. 33.
- ⁷⁶ Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1930 12 20, p. 1–2.
- ⁷⁷ Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. liepos 7d. posėdžio protokolas Nr. 29, *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 14, p. 71.
- ⁷⁸ Ibid.
- ⁷⁹ Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. lapkričio 26 d. posėdžio protokolas Nr. 48, *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 14, p. 153.
- ⁸⁰ Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. rugsėjo 15 d. posėdžio protokolas Nr. 36, *ibid.*, p. 107.
- ⁸¹ Vytauto Didžiojo komiteto 1930 m. gegužės 27 d. posėdžio protokolas Nr. 11, *ibid.*, b. 15, p. 36.
- ⁸² Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. balandžio 16 d. posėdžio protokolas Nr. 20, *ibid.*, b. 14, p. 42.
- ⁸³ Vytauto Didžiojo komiteto 1930 m. gegužės 27 d. posėdžio protokolas Nr. 11, *ibid.*, b. 15, p. 36.
- ⁸⁴ A. Jakštas, Dėl Vytauto Didžiojo atvaizdų, *Rytas*, 1930 03 20, p. 3.
- ⁸⁵ *Vytauto Didžiojo Komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletėnis Nr. 1*, p. 24.
- ⁸⁶ Iškilmingai pašventintas Vytauto Didžiojo paminklas Kauno Panemunėje, *Lietuvos aidas*, 1932 09 09, p. 1.
- ⁸⁷ V. Nemunėlis, Kariuomenės dovana Vytautui Didžiajam, *ibid.*, 1932 09 07, p. 3.
- ⁸⁸ Vytauto Didžiojo komiteto tarybos narių suvažiavimas, *ibid.*, 1933 03 08 p. 5.
- ⁸⁹ *Vytauto Didžiojo Komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletėnis Nr. 1*, p. 24.
- ⁹⁰ Tautos laisvės sukaktuvių dieną Vytauto Didžiojo paveikslas įneštas į tautos šventovę, *Lietuvos aidas*, 1934 02 17, p. 1.
- ⁹¹ Gilinkimės į tautos idealus, *ibid.*, 1932 09 29 d., p. 1.
- ⁹² Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. kovo 11 d. posėdžio protokolas Nr. 11, *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 14, p. 25.
- ⁹³ Vytauto Didžiojo komiteto 1930 m. spalio 4 d. posėdžio protokolas Nr. 14, *ibid.*, b. 15, p. 58.

- ⁹⁴ Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. balandžio 30 d. posėdžio protokolas Nr. 21, *ibid.*, b. 14, p. 46.
- ⁹⁵ G. Viliūnas, *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje*, Vilnius, 1998, p. 73.
- ⁹⁶ *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, Vilnius, 1996, p. 240.
- ⁹⁷ A. Samulionis, *Balys Sruoga*, Vilnius, 1986, p. 255.
- ⁹⁸ J. Keliuotis, *Meno tragizmas*, Vilnius, 1997, p. 400–401.
- ⁹⁹ *Ibid.*, p. 418.
- ¹⁰⁰ A. Smetona, *Rinktiniai raštai*, p. 498.
- ¹⁰¹ Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. vasario 7 d. posėdžio protokolas Nr. 5, *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 14, p. 13.
- ¹⁰² Vytauto Didžiojo komiteto 1930 m. balandžio 25 d. posėdžio protokolas Nr. 10, *ibid.*, b. 15, p. 30.
- ¹⁰³ Pr. Ra., Vytauto Didžiojo Komiteto darbas baigtas, *Lietuvos aidas*, 1939 05 18, p. 6.
- ¹⁰⁴ A. Merkėlis, *Antanas Smetona*, New York, 1964, p. 388.
- ¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 387–388.
- ¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 388.
- ¹⁰⁷ *Idem.*, *Rinktiniai raštai*, p. 397.
- ¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 399.
- ¹⁰⁹ Vytauto Didžiojo 500 m. mirties sukaktuvės, *Lietuvos aidas*, 1930 02 06, p. 1.
- ¹¹⁰ Kuriuo būdu, *Rytas*, 1930 03 14, p. 1.
- ¹¹¹ Vytauto Didžiojo 500 m. mirties sukaktuvės, *Lietuvos aidas*, 1930 02 06, p. 1.
- ¹¹² *Ibid.*
- ¹¹³ P. Šležas, Vytautas Didysis ir jo reikšmė tautos ugdymui, *Lietuvos mokykla*, 1930, Nr. 12.
- ¹¹⁴ *Vytauto Didžiojo garbei 1430–1930*, p. 30.
- ¹¹⁵ Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1930 12 20, p. 1–2.
- ¹¹⁶ 1930 m. protokolas Nr. 32, *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 14, p. 87.
- ¹¹⁷ Didžioji tautos šventė, *Lietuvos aidas*, 1930 09, p. 4–5.
- ¹¹⁸ Broliai ir sesers iš tolimųjų užjūrių (Vytauto Didžiojo komiteto atsišaukimas), *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 9, l. 70.
- ¹¹⁹ Ardo Vytauto Didžiojo jubiliejaus dainų šventę, *Lietuvos aidas*, 1930 05 07, p. 1.
- ¹²⁰ Mūsų nuomonė, *Lietuvos aidas*, 1930 05 08, p. 1.
- ¹²¹ Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. balandžio 30 d. posėdžio protokolas Nr. 21, *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 14, p. 46.
- ¹²² Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. balandžio 9 d. posėdžio protokolas Nr. 18, *ibid.*, p. 37.
- ¹²³ K. Korsakas, *Literatūros kritika*, p. 225.

Dangiras Mačiulis

THE REASONS FOR VYTAUTAS THE GREAT TO BE MADE A NATIONAL HERO

S u m m a r y

After the upheaval of December 17, 1926, the regime of A. Smetona turned towards authority and was searching for the means “to soothe the nation”, to justify the necessity of its existence and nation’s development in the spirit of honour to the national leader. One of such means was a national hero which, through its alive example, had to

be justified in the eyes of public. They looked for the hero to embody governmental ideals and to be acceptable to as much public as possible. The Great Lithuanian duke Vytautas (1392–1430) was chosen for this purpose, symbolizing a mighty national state and embodying the national and political ideal obligatory to each Lithuanian – seeking to get back Vilnius.

The image of Vytautas the Great, created as that of an absolute ruler, was especially fit for consolidation of the authoritarian A. Smetona's regime. The cult of Vytautas the Great was created using the means of state apparatus. The national party members and A. Smetona often noted the merits of Vytautas the Great in unifying the nation, directly relating this with the principle of "unity of the nation" obligatory for all society, declared by the nationalists, that was understood in a single way: unconditional obedience of nation to the leader's authority. In a political sense, the cult of Vytautas the Great had to serve in seeking for two main aims, so closely interlinked that their separation became conditional. The example of Vytautas the Great personality had to substantiate benefits of the "strong hand" policy and to legitimize the authoritarian regime helping consolidate the nation in the spirit of honour to the "national leader".

The state allotted to the artists not the last role in the creation of the hero, asking them to create in a national way, to induce patriotism, disclosing the governmental attitude towards art: artists should serve the state through creating a patriotic art and giving examples of patriotism.